

УДК 94 (477)

Гай–Нижник П.П.

Власний Штаб гетьмана П.Скоропадського: структура, штати, завдання (1918 р.)

Висвітлюється структура, штати, принципи роботи та завдання підрозділів особистого Штабу гетьмана П.Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.)

Ключові слова: *Скоропадський, Штаб гетьмана, Аккерман, Стелпецький, Дашкевич–Горбацький, Осібний відділ, Гетьманат*

Адміністрація глави держави за владарювання П.Скоропадського мала назву «Головна Квартира Пана Гетьмана» [20,арк.16], що включала у себе три основних складових:

- «Штаб Пана Гетьмана»,
- «Особи біля Гетьмана» (тобто його ад'ютанти)¹ та
- «Власна Його Світлості Пана Гетьмана всієї України канцелярія»².

Структуру, повноваження, обов'язки та завдання гетьманської Квартири визначали Положенням «Про Головну Квартиру Гетьмана», що було ухвалене під грифом «таємно» Радою міністрів Української Держави 1 травня 1918 р., тобто вже на третій день після державного перевороту на чолі з П.Скоропадським [20,арк.16]. 3 серпня 1918 р., зазначене «Положення» набуло нової редакції [20,арк.81–117]. Більш детально структура Головної Квартири визначалася у Додатку до Положення «Про Головну Квартиру Гетьмана», в якому зазначалося, що вона складатиметься з вищезазначених трьох «Частин» [20,арк.61–80зв].

Фінансування «Головної Квартири гетьмана» відбувалося за окремим кошторисом («Смітою Гетьманської Головної Квартири на 1918 р.») [19]. На утримання всіх її інституцій державним бюджетом визначалася сума в 4 млн. 352 тис. 940 крб. Начальником «Головної квартири гетьмана», тобто головою гетьманської адміністрації, був начальник його Штабу, який таким чином поєднував ці дві посади [20,арк.16,15зв].

«Головна Квартира гетьмана» являла собою центральну адміністрацію голови держави, яку було побудовано на військових засадах і що мала виняткові контролюючі повноваження щодо усіх силових структур країни та визначала основні напрямки охоронної діяльності в Українській Державі. В її обов'язок входило також безпосередньо оповіщати гетьмана про стан і потреби національної та його особистої безпеки тощо.

Правителі і керівники держав завжди мали (і мають) в своєму розпорядженні власну адміністрацію. У різні часи її склад, функції і повноваження були різного характеру (в залежності від державного ладу країни, суспільної організації, історичної традиції і навіть особистих переконань керманича державного утворення), проте завжди подібні установи функціонували під безпосереднім керівництвом та контролем свого патрона і перебували у самій серцевині (часто утаємниченій для загалу) державної політики.

«Частина Іа» мала назву «Начальний Штаб Гетьмана і Штаб Гетьмана» [20,арк.61–78зв]. Отже Штаб гетьмана складався з чотирьох відділів, що включали в себе шість підрозділів:

- Відділ I
- 1. Начальник Штабу гетьмана.
- 2. Гетьманська Похідна канцелярія.
- Відділ II

¹ Дивіться: Гай–Нижник П. П. Особисті ад'ютанти й секретарі П.Скоропадського (до історії функціонування Головної квартири гетьмана України) // Український історичний журнал. – 2010. – № 6. – С. 106–126.

² Дивіться: Гай–Нижник П. П. Власна Його світлості пана гетьмана всієї України канцелярія (29 квітня – 14 грудня 1918 р.). – Ч. I. // Гілея. – 2011. – Спецвипуск. – квітень. – С. 67–75; – Ч. II. // Гілея. – 2011. – № 46 (4зв). – С. 54–62.

3. Гетьманський комендант.
 - Відділ III
4. Гетьманський господар.
 - Відділ IV
5. Загін осібною призначення.
6. Осібний відділ.

Штаб гетьмана був серцевиною Головної Квартири керівника держави і повноваження цієї частини були надзвичайно широкими. Гетьманський штаб займався питаннями призначень і звільнення зі служби, відпустками та відрядженнями усіх чинів Головної Квартири гетьмана, справами надання допомоги від самого П.Скоропадського тим особам, «які здійснили послуги Українській Державі» [23,арк.7].

Крім того до компетенції Штабу гетьмана також входило: встановлення зв'язку між частинами, підлеглими начальнику гетьманського Штабу; усвідомлення гетьмана за даними преси про політичний і економічний настрій населення; збереження справ і документів історичного значення; забезпечення утримання та інших видів задоволення особам Головної Квартири; загальний нагляд за безпекою резиденції і мандрівок гетьмана; влаштування гетьманських прийомів і зустрічей; «обслідування всіх сторін діяльності політичних партій, організацій і окремих осіб, які намагаються підірвати Гетьманську владу і встановлену форму Правління в Українській Державі, а також висвітлення різних політичних течій в суспільстві і народних масах» [23,арк.7].

Начальник Штабу гетьмана

Начальник Штабу гетьмана з будь-якого приводу чи справи мав звітуватися лише перед гетьманом і отримувати вказівки та розпорядження також винятково від гетьмана, а тому «ніяке інше управління по справам, ввіреном його розпорядженню, вимагати вказівок по ним права не має». Крім того, начальник гетьманського Штабу дорівнювався в правах з головноуправляючим, а в окремих випадках набував навіть прав міністра, тому й міг віддавати «всі розпорядження по міністерствам Гетьмана, його розміщенню, задоволенню та охороні». Серед обов'язків начальника Штабу гетьмана було: командування частинами Штабу, нагляд за діловодством та ревізія справ Штабу, складання кошторисів видатків і прибутків по Штабу, а також передача гетьманських розпоряджень всім державним органам, цивільним установам і окремим особам для виконання зі словами: «Пан Гетьман наказав» [20,арк.81–100,16–30]. Серед осіб для виконання доручень при начальнику Штабу гетьмана були: старшини з правами командирів неокремих бригад, які за його вказівкою повинні були нести чергування в гетьманському палаці під час засідання Ради міністрів; осавули з правами командирів сотень, які під час свого чергування керували прийомом відвідувачів начальника Штабу і виконували окремі його доручення; і секретар з правами стона начальника, що виконував доручення начальника Штабу з цивільного управління і вів його особисте листування.

Усі папери, що надходили до начальника Штаба від П.Скоропадського, розподілялися по відділам управління і потім направлялися згідно резолюцій гетьмана або до відповідного міністерства, або за ними укладалися особливі доповіді – конспекти для повторної їх передоповіді вже начальником Штаба.

Відповідно ж до своїх обов'язків начальник Штабу доповідав гетьманові зведення прохань, політичну інформацію, газетні вибірки, а також ті окремі питання, котрі доручалися йому гетьманом і які здебільшого потім слугували П.Скоропадському матеріалом для розмов з міністрами [21,арк.133–134].

На свого начальника Штабу гетьман, як він сам говорив у той час, дивився як на свою дружину, а тому й між ними та його начальником Штабу мала бути повна довіра й жодних таємниць; якщо ж закрадалася розхожість у поглядах, то вони мусили б розійтись [21,арк.124]. В такому твердженні є певна логіка, адже начальник особистого Штабу через підпорядковані йому управління регулював усе внутрішнє життя гетьмана. З цього приводу один з його начальників Штабу Б.Стелецький згодом, вже в еміграції, дещо іронічно висловився, що «в сутності цю посаду було б більш правильно назвати Міністром Двору Гетьмана, але аби знову ж таки не створювати чуток про царський режим, вирішено було назвати її більш скромно» [21,арк.124], тобто – начальником власного Штабу пана гетьмана.

І дійсно, кожендень присутність за сніданком та обідом, а також кожендень доповіді у гетьмана, які здійснював начальник Штабу, фактично робили його членом гетьманської родини. Близькість до глави держави, що осягав диктаторські повноваження, підвищувала й політичну та адміністративну вагу начальника Штабу в масштабах усієї владної вертикалі, адже усі доповіді гетьману від міністрів поверталися їм через начальника його Штабу, який, відтак, був в курсі й усіх поточних справ з питань державного управління. Крім того, як відверто визнавав Б.Стеллецький, «Начальник Штабу не входив до складу Ради Міністрів, але його вплив був більше кожного окремого міністра, позаяк він був постійним доповідачем та радником гетьмана і мав у своєму розпорядженні Особливий відділ за посередництва котрого повною мірою був інформований як про окремі особи, так і про події, що давало йому можливість легко розбиратися у подіях» [21, арк. 126].

Протягом семи з половиною місяців існування Української Держави Штаб гетьмана, а відтак і його Головну Квартиру, очолювали:

- Дашкевич–Горбацький Владислав – 27 квітня – 27 червня 1918 р.);
- Стеллецький Борис (27 червня – 24 жовтня 1918 р.);
- Аккерман Олександр (24 жовтня – 14 грудня 1918 р.)

Владислав Владиславович Дашкевич–Горбацький (16 (28) серпня 1879 – 7 червня 1952) – військовослужбовець, педагог, генерал–майор російської служби, з 29 квітня по 27 червня – начальник Штабу гетьмана П.Скоропадського.

Походив зі старовинного дворянського роду польсько–литовського походження (Daszkiewicz–Gorbacki), що поділився на кілька гілок. В.Дашкевич–Горбацький народився 16 (28) серпня 1879 р. в дворянській православній сім'ї в м.Обухів Київського повіту Київської губернії. Освіту здобув у Кременчузькому реальному училищі, яке закінчив у 1897 р. Того ж року вступив до Московського військового училища, в якому 26 вересня 1897 р. прийняв присягу і вступив до служби. 9 серпня 1899 р. В.Дашкевич–Горбацький був випущений з Московського військового училища по I–му розряду в чині підпоручника у лейб–гвардії Литовський полк. Після отримання 9 серпня 1903 р. погонів поручника навчався в Ніколаївській академії Генерального штабу, яку закінчив по I–му розряду у 1905 р. Того ж року (28 травня) став штабс–капітаном гвардії з переіменуванням в капітани Генерального штабу. 3 25 листопада 1905 р. по 28 листопада 1907 р. відбував цензове командування ротою у лейб–гвардії Гренадерському полку. Після цього до 14 серпня 1913 р. служив обер–офіцером для доручень при штабі гвардійського корпусу. За цей час 6 грудня 1911 р. отримав звання підполковника. Певний час викладав тактику в Пажеському корпусі. 14 серпня 1913 р. отримав призначення, яке було затверджене 6 грудня того ж року, на службу штаб–офіцером для доручень при штабі I–го армійського корпусу.

Учасник Першої світової війни, недовзі після початку якої 6 грудня 1914 р. був підвищений у військовому званні до полковника. У 1915 р. короткий час перебував на різних військових посадах: від 10 вересня до 1 листопада 1915 р. був виконуючим обов'язки начальника штабу 50–ї піхотної дивізії, з 1 по 7 листопада 1915 р. – 68–ї піхотної дивізії, а з 7 по 23 листопада 1915 р. – тимчасово керуючий справами начальника штабу 36–го армійського корпусу. Наказом головнокомандувача Західним фронтом від 26 січня 1916 р. (підтверджено Височайшим наказом 2 лютого 1916 р.) до 3 січня 1917 р. командував 96–м піхотним Омським полком. Після Лютневої революції в Росії В.Дашкевич–Горбацький призначений (з 9 квітня 1917 р.) начальником штабу 24–ї піхотної дивізії з переводом до Генерального штабу. На початку 1917 р. отримав звання генерал–майора.

За час служби в російській імператорській армії був нагороджений: орденами Святого Станіслава III ст. (1907 р.), Святої Анни III ст. (1908 р.), Святого Станіслава II ст. (6 грудня 1911 р.), Святої Анни II ст. (6 грудня 1913 р.), Святого Володимира III ст. з мечами (27 квітня 1915 р.); світло–бронзовою медаллю «За зусилля по успішному виконанню загальної мобілізації 1914 р.» (5 грудня 1915 р.); мечами до ордена Святої Анни II ст. (21 липня 1915 р.), мечами та бантом до ордена Святої Анни III ст. (10 січня 1916 р.), мечами до ордена Святого Станіслава II ст., а також 12 січня 1917 р. Георгієвською зброєю [3;4;13;14;15].

З поверненням в Україну після революційних подій в Росії, короткий час на початку 1918 р. командував IX пішою дивізією УНР, а потім став членом таємної організації

«Українська Громада», яку очолював генерал П.Скоропадський і яка готувала повалення Центральної Ради. Активний учасник і фактичний керівник гетьманського перевороту у Києві 29 квітня 1918 р., внаслідок якого П.Скоропадський приїшов до влади. У квітні–червні 1918 р. – начальник особистого Штабу гетьмана всієї України.

З керівником свого майбутнього штабу П.Скоропадський визначився 25 квітня, за кілька днів до перевороту. Пізніше він згадував про це призначення так: «Було пізно вночі... В мене не було ще начальника штабу. Я ніж не міг зупинитися на якому–небудь генералі... Події так швидко розгорталися. Через кілька днів влада переходила до мене, а людей для ведення справи я ще не знайшов. Наступного дня я згадав про певного начальника дивізії, генерал–майора Дашкевича–Горбацького. Особисто я його майже не знав, проте чув, коли ще командував корпусом, що у 1–му корпусі його хвалили як доброго і рішучого командира полка. Він був офіцером генерального штабу. Часу на обміркування не було, я по нього послав і негайно призначив його своїм начальником штабу» [10, с.149]. Офіційно був призначений начальником Штабу гетьмана 3 травня 1918 р. Проте у червні 1918 р. його було усунуто з посади начальника Штабу гетьмана, який, за словами самого П.Скоропадського, «достеменно не міг впоратися із цією справою» [10, с.214]. Насправді ж В.Дашкевича–Горбацького усунули з посади через «великі тертя» з головою Ради міністрів і міністром внутрішніх справ Ф.Лизогубом та міністром судівництва М.Чубинським [22, арк.125].

Втім В.Дашкевич–Горбацький не відійшов від служби. З 27 червня по жовтень 1918 р. він служить генеральним старшиною при гетьмані, а в жовтні 1918 р. був призначений головою надзвичайної місії Української Держави до Румунії. Місія мала не лише стати особіним представництвом гетьмана, але й довести до логічного дипломатичного завершення економічну війну Української Держави з цією країною й, відповідно, домогтися повернення Україні окупованої румунами Бессарабії. Крім того в румунських Ясах перебувало військове представництво Антанти, а відтак надзвичайний представник гетьмана мав налагодити тісний контакт і в цій сфері.

Проте вчасно виїхати до Румунії голова української надзвичайної місії вже не встиг. Після початку протигетьманського повстання на чолі з Директорією в листопаді 1918 р. виїхав до Одеси, де намагався вступити до лав Збройних сил Півдня Росії (Добровольчої армії), але отримав відмову від генерала А.Денікіна через службу В.Дашкевича–Горбацького Українській Державі. Відтак він добирається до Румунії, де, за словами П.Скоропадського, «був дуже люб'язно прийнятий королем і королевою», але сам гетьман згодом вважає, що призначення В.Дашкевича–Горбацького головою надзвичайної місії Української Держави до Румунії було не зовсім вдале [10, с.301]. В березні 1919 р. відплив до Туреччини у Константинополь (Істамбул), проте вже восени 1919 р. добровільно прибуває в розпорядження армії адмірала А.Колчака, де був зачислений до резерву чинів. Після вбивства генерала П.Гривіна В.Дашкевич–Горбацький 22–24 листопада 1919 р. стає тимчасово керуючим справами командуючого Північної групи 1–ї армії. Учасник відомого Сибірського Льодового походу (1919 р.), за що був нагороджений знаком відзнаки Військового ордену «За Великий Сибірський похід» І ст. (№ 9, 27 травня 1920 р.). У 1920 р. (на 27 травня) – генерал для доручень при командуючому військами Далекосхідної армії, а з 6 червня 1920 р. перебував у розпорядженні головнокомандуючого усіма силами Російської Східної України. Згодом емігрував у Китай, а з 1922 р. мешкав у Німеччині.

Про життя та діяльність В.Дашкевича–Горбацького в Німеччині відомостей практично немає. Як свідчив генерал А. фон Лампе у довідці для розсилки вищим чинам Російського загально–військового союзу від 1 серпня 1938 р., у 1937 р., після створення в Німеччині за розпорядження нациського керівництва Управління справами російської еміграції в Німеччині на чолі з генералом В.Біскупським, В.Дашкевич–Горбацький належав до групи осіб, які об'єдналися навколо архієпископа Тихона і які, в тому чи іншому вигляді, але провадили жорстку боротьбу проти В.Біскупського. Серед членів цієї групи (Тихон виїхав з Німеччини в червні 1938 р.), крім В.Дашкевича–Горбацького, були також колишній колчаківський генерал Сахаров, колишній начальник Санкт–Петербурзького охоронного відділення Герасимов, офіцер кінної гвардії поручник князь Масальський (вслано з Німеччини у 1937 р.), полковник граф Воронцов–Дашков та інші. Після вступу Радянської армії наприкінці Радянсько–німецької війни 1941–1945 рр. у Німеччину був заарештований і вивезений до СРСР. Там В.Дашкевича–

Горбачького засудили до виправно-трудових таборів. Помер 7 червня 1952 р. у таборі Інте (Печорлаг – Печорський табір), а похований у поселенні Абезь Інтинського району Республіки Комі (могила № О–27), що нині належить Російській Федерації.

Борис Семенович Стеллецький (23 серпня 1872 р. – 25 лютого 1939 р.) – військовослужбовець, полковник російської служби, генеральний хорунжий української служби, з 27 червня по 24 жовтня 1918 р. – начальник Штабу гетьмана П.Скоропадського.

Стеллецькі – семінаристське прізвище штучного походження (від stella (лат. «зірка», «зоря»), яке вперше отримав священник Іоасаф (Асаф) (1726–1796), син Зиновія (1695–1760) та онук Гавриїла (1670–1745), який, в свою чергу, був нащадком козака-запорожця Осипа (1640–1710), що у 1663 р. переселився із Січі у Харків.

Дід Б.Стеллецького – Василь Гаврилович (1802–1860) – був одружений на Марії Федорівні Леус (1810–1852) – доньці вчителя німецької мови, що був за національністю шведом. Леус же свого часу одружився на грузинці, що була викуплена з перського полону й належала до старовинного роду Єлізових. Вочевидь саме звідси беруть початок виразні кавказькі риси обличчя їхнього онука – Б.Стеллецького.

Батько Б.Стеллецького – Семен Васильович (1845–1903) – був генералом царської армії і свого часу закінчив Московський Межевий інститут та військову Академію у Санкт–Петербурзі. На службі займався будівництвом бастионів Брестської фортеці, моста через Віслу, а згодом побудував церкву на цвинтарі на Волі, де по смерті й був похований. Мав масток Шостаково у Гродненській губернії, що у 12 верстах від Біловезької Пущі [9,с.4]. Батько був одружений двічі. Від першого шлюбу з Катериною Георгіївною (пом. 1 травня 1877 р.) у С.Стеллецького народилися сини Борис (1872 р.) та Дмитро (1875 р.), який згодом став відомим художником. Другий шлюб батька відбувся у 1878 р., коли синам було відповідно шість та три роки. Прийомною матір'ю дворічного Бориса Стеллецького стала 19-річна Софія Василівна Соболевська (1859–1938) – донька начальника Варшавської військової округи Василя Львовича Соболевського та Анни Федорівни Подчейцової. Згодом у подружжя народилося ще п'ятеро дітей (Василь, Константин, Єлена, Петро та Федір).

Борис Стеллецький народився у Бресті–Литовському (Берестя – за часів УНР та Української Держави; сучасний Брест у Білорусі), був православної віри, освіти здобув у Варшавській класичній гімназії. У військову службу вступив 1 січня 1891 р. після зачислення до Одеського піхотного юнкерського училища, яке закінчив у 1894 році. Випущений у 7-й піхотний Ревельський полк. Згодом служив командиром роти у 4-му Варшавському фортечному полку. Від 16 жовтня 1894 р. – підпоручник, з 1 вересня 1898 р. – поручник. У 1901 р. по 1-му розряду закінчив Ніколаєвську академію Генерального штабу й 23 травня 1901 р. отримав звання штабс–капітана. Перебував при Варшавській військовій округі. Від 26 листопада 1901 р. по 16 грудня 1902 р. служив старшим ад'ютантом штабу 1-ї Донської козацької дивізії. З 16 лютого 1902 р. по 11 жовтня 1903 р. – помічник старшого ад'ютанта штабу Київської військової округи. У цей час, 6 квітня 1903 р., отримав звання капітана. З 11 жовтня 1903 р. по 6 грудня 1907 р. служив обер–офіцером для доручень при штабі Київської військової округи. Цензове командування ротогою відбував з 28 листопада 1904 р. по 1 вересня 1905 р. у 131-му піхотному Тираспольському полку. 6 грудня 1907 р. отримав військове звання Іднполковника. З цього ж дня по 21 грудня 1907 р. – начальник стойового відділу штабу Івангородської фортеці. З 21 грудня 1907 р. по 2 червня 1911 р. – старший ад'ютант штабу Київської військової округи.

Під час служби у Києві Б.Стеллецький редагував «Военно–історический вестник» (з № 3–4 у 1909 р. по № 3–4 у 1911 р.), який на той час виходив щомісяця. Часопис видавався київським відділом Російського військово–історичного товариства з 1909 по 1914 рр. (до 1912 р. – щомісячник, опісля – виходив чотири рази на рік) і представляв собою ілюстрований збірник різнобічних матеріалів на військово–історичну тему.

2 грудня 1911 р. призначений, 6 грудня того ж року затверджений, завідуючим пересуванням військ Київського району. Водночас 6 грудня 1911 р. отримав звання полковника. Цензове командування батальйоном відбував з 29 травня по 25 вересня 1913 р. у 130-му піхотному Херсонському полку [13;14;15].

Учасник Першої світової війни. З 14 грудня 1915 р. – штаб–офіцер для доручень при головнокомандуючому арміями Південно–Західного фронту. З 28 жовтня 1916 р. –

начальник ВОСО Дунайської армії. На 3 січня 1917 р. старшинство в чині полковника встановлено 6 грудня 1909 р.

Під час служби в імператорській армії був нагороджений орденами: Святого Станіслава III ст. (1906 р.), Святої Анни III ст. (6 грудня 1909 р.) та Святого Станіслава II ст. (6 грудня 1913 р.).

У 1918 р. перейшов на службу в армію Української Держави. Генеральний хорунжий української служби. 27 червня 1918 р., після відставки В. Дашкевича–Горбаського, призначений начальником Штабу гетьмана П. Скоропадського. Щоправда вже в еміграції гетьман зізнався, що здійснив це призначення «без особливого вибору, просто попався під руку», і вважав його за «велику помилку» [10, с. 214]. Насправді ж Б. Стеллецький був ставлеником оточення гетьмана, а безпосередньо – заступника міністра внутрішніх справ, особистого радника П. Скоропадського й людини, якій той беззастережно довіряв – О. Палтова. Що ж до слів гетьмана (написаних вже в еміграції) про велику помилку в призначенні Б. Стеллецького, то їхню суть розкриває у власних записках сам Б. Стеллецький, прямо вказуючи, що вимушений був піти з посади через «розбіжність поглядами [із П. Скоропадським – П. Г.–Н.] на Петлюру, а головним чином на посилюючий вплив соціалістично–націоналістичний рух» [22, арк. 125]. Тим не менш, саме при Б. Стеллецькому Власну адміністрацію гетьмана було більш структуризовано, а гетьманська Квартира, Штаб та їх підрозділи отримали ретельніше деталізовані обов'язки і завдання, які були визначені під грифом «Таємно» у Положенні «Про Головану Квартиру Гетьмана» і ухвалені 3 серпня 1918 р. Б. Стеллецьким. Втім Б. Стеллецькому не вдалося довго втриматися на престижній посаді і 24 жовтня 1918 р. його було звільнено.

Про долю Б. Стеллецького після падіння Гетьманату в грудні 1918 р. практично нічого невідомо. Достеменно відомо лише, що він емігрував до Югославії, де з ним жили троє дітей (доньки Тетяна і Ксенія та син Федір). Помер у Белграді 25 лютого 1939 р. і був похований на белградському Новому цвинтарі (участок 80–А).

Автор військово–історичних розвідок: «Польско–казацкая война с Турцией 1621 г.» (Военно–исторический вестник (Киев). – 1909. – №5–6; №7–8); «Замок в Клевани» (Военно–исторический вестник (Киев). – 1911. – №11–12); «Родословная владетельных князей дома Рюрика» (Военно–исторический вестник (Киев). – 1910. – №1–2) та ін. Збереглися також його неопубліковані мемуари: «Спогади колишнього завідуючого переусуванням військ по залізницям та водним шляхам сполучення Київського району», «Генерал–лейтенант Николай Иванович Иванов (Гамзунов)» та «Гетьман Павло Скоропадський. Спогади про події на Україні у 1918 році. Від Грушевського до Петлюри», що зберігалися в Російському закордонному історичному архіві у Празі.

Олександр Федорович фон Аккерман³ (von Akkerman; 4 квітня 1871 р. – після 1940) – військовослужбовець, генерал–лейтенант російської служби, генеральний значковий української служби, начальник Штабу гетьмана П. Скоропадського з 24 жовтня по 14 грудня 1918 р.

Народився 4 квітня 1871 р. у дворянській родині, сповідував евангелістично–лютеранську віру. Син Федора Федоровича Аккермана – полковника російської армії. У 1889 р. закінчив Володимирський Київський кадетський корпус. Вступив до служби 31 серпня 1889 р. Закінчив Михайлівське артилерійське училище 1892 р., з якого був випущений підпоручником (ст. 10 серпня 1890 р.) у 3–тю гвардійську та гренадерську артилерійську бригаду. Доволі швидко пройшов шлях від підпоручника до полковника: підпоручник гвардії (4 серпня 1892 р.), поручник (4 серпня 1896 р.), штабс–капітан (6 грудня 1897 р.), капітан (6 грудня 1901 р.), полковник (6 грудня 1912 р.). Командував батареєю 3–ї гвардійської та гренадерської артилерійської бригади. На 1 січня 1909 р. служив у лейб–гвардії 2–ї артилерійській бригаді. З 5 грудня 1910 р. по 9 серпня 1912 р. – командир 2–го дивізіону 23–ї артилерійської бригади.

Учасник Першої світової війни. З 19 квітня 1915 р. по 25 квітня 1917 р. – командир лейб–гвардії 2–ї артилерійської бригади. Був начальником так званого «Брянського арсеналу», де одним з перших почав відмовлятися від послуг (свого роду військово–

³ Варто зазначити, що у вітчизняній історіографії Олександра Федоровича Аккермана часто плутають із колишнім товаришем прокурора Виленського окружного суду, а за Української Держави – керівником департаменту Державної варті Міністерства внутрішніх справ Петром Аккерманом. Проте це є зовсім різні люди.

во–кріпацької залежності) громіздких та неоперативних державних синдикатів, що постачали армію, й почав співпрацю із приватними постачальниками. 17 травня 1915 р. став генерал–майором (по гвардійській легкій артилерії) [12, с. 158]. 3 27 квітня 1917 р. в чині генерал–лейтенанта займав посаду виконуючого справами інспектора артилерії 34–го армійського корпусу, яким командував генерал П. Скоропадський і реформував його у 1–й Український корпус. Три гарматні бригади 1–го Українського корпусу дислокувалися в Білій Церкві, Бердичеві та Вінниці й саме О. Аккерман зробив вагомий внесок у їх становленні. «Особливо багато праці вклав у неї чудова особа, мій інспектор артилерії генерал Аккерман», – згадував П. Скоропадський [10, с. 23]. Артилерія корпусу нараховувала 27 гарматних батареї, із них 12–76–міліметрові польові гармати, 6–122–міліметрові польові гаубиці, 6–152–міліметрові важкі гаубиці і 3–107–міліметрові далекобійні гармати. Усього корпус мав близько 3,2 тис. артилеристів, 108 гармат і гаубиць [19, арк. 34–39]. Восени 1917 р. разом з корпусом на чолі з П. Скоропадським брав участь у боях та роззброєнні у Правобережній Україні більшовицьки налаштованих частин 2–го гвардійського корпусу під проводом Є. Бош, що насувався на Київ і мав за мету повалення Центральної Ради.

Був нагороджений орденами: Святого Станіслава II ст. (1906 р.), Святої Анни II ст. (1908 р.), Святого Володимира IV ст. (1913 р.), Святого Станіслава I ст. з мечами (23 січня 1916 р.), Святої Анни I ст. з мечами (27 листопада 1916 р.) та Святого Володимира II ст. з мечами (3 жовтня 1917 р.) [5; 6; 25; 10; 11; 12].

За Гетьманату 1918 р. О. Ф. Аккерман служить в армії Української Держави, генеральний–хорунжий, був завідуючим артилерійською частиною 1–го Волинського кадрового корпусу [21, арк. 9]. Як досвідчений генерал–артилерист, з травня по жовтень 1918 р. був також членом комісії для опрацювання штатів військових частин армії Української Держави (голова – начальник Генерального штабу О. Сливинський), яка розробляла організаційну структуру артилерії та штати її частин та підрозділів [17, арк. 37зв]. В основу організації артилерії покладено структуру, яка існувала в російській армії з деякими змінами: враховано досвід світової війни та реальні можливості. Зокрема, артилерія за видами поділялася на польову, гірську і кінну. Найчисленішою була польова артилерія, яка входила до складу піхотних дивізій і армійських корпусів (84 гарматних полки), яка, у свою чергу, ділилася на легку, важку і мортирну. Залежно від організаційного підпорядкування артилерія підрозділялася на армійську, корпусну і дивізійну [8, с. 132].

Від 24 жовтня 1918 р. і до падіння Гетьманату 14 грудня 1918 р. був начальником Штабу гетьмана (змінив на цій посаді Б. Стеллецкого). О. Аккерман на такій важливій та відповідальній посаді абсолютно самоусунувся від політичного аспекту належних йому обов'язків, залишивши за собою лише господарську частину [22, арк. 125–126]. Таке нехтування начальником Штабу питань політичної розвідки та безпеки, безумовно завдало значної шкоди гетьманському режиму, тим паче зважаючи на ті процеси в країні та Європі, що почали відбуватися з жовтня 1918 р. й досягли свого апогею наприкінці листопада – початку грудня того ж року. Призначення О. Аккермана начальником свого Штабу було одним з найневдаліших кадрових призначень гетьмана, однією з багатьох недопустимих помилок голови Української Держави. Сам П. Скоропадський згадував, що 13 грудня 1918 р., за день до зречення гетьмана, О. Ф. Аккерман «мало розумів стан речей і часто бачив небезпеку там, де її насправді не було, і, навпаки, не остерігався того, що в сутності могло стати великою загрозою нашому існуванню» [10, с. 323].

П. Скоропадський засвідчував також, що через три дні, після повалення Гетьманату, О. Аккермана було заарештовано [10, с. 323], проте згодом він опинився в Добровольчій армії як учасник білого руху. З 15 вересня 1919 р. він перебував у резерві чинів при штабі Головнокомандуючого Збройними силами Півдня Росії, а з 11 грудня 1919 р. – в резерві чинів військ Новоросійської області.

Відомо, що ще 25 березня 1920 р. О. Аккерман ще перебував у Феодосії, а вже в листопаді 1920 р. евакуювався з Криму у складі армії П. Врангеля у Константинополь і певний час перебував у російських таборах в м. Галліполі, що на європейському березі Дарданелльської протоки. Згодом мешкав у Болгарії та Югославії, де у 1938–1940 рр. був представником полкового об'єднання лейб–гвардії 2–ї артилерійської бригади в Югославії. З 1937 р. мешкав у Белграді. Залишилися також спогади О. Аккермана, що

були надруковані у Югославії: «История Лейб-Гвардии Конного полка», «Лейб-гвардии 2-я Артиллерийская бригада» [1; 16] та «Украинизация 34-го армейского корпуса» [2].

Загалом, на жовтень 1918 р. в розпорядженні начальника Штабу гетьмана був лише Особливий вільнонайманий загін із 800 вояків для дій проти окремих спроб більшовиків підняти повстання у найближчому до Києва районі й ґрунтовно споряджений кулеметами, бліндованими автомобілями та іншими технічними засобами, а також 2 сотні (піша й кіннотна) власного конвою гетьмана, переважно з колишніх офіцерів, та різноманітні команди та керівні кадри [22, арк. 100–101, 107]. Серед осіб для виконання доручень при начальникові Штабу гетьмана були: старшини з правами командирів неокремих бригад, які за його вказівкою повинні були нести чергування в гетьманському палаці під час засідання Ради міністрів; осавули з правами командирів сотень, які під час свого чергування керували прийомом відвідувачів начальника Штабу і виконували окремі його доручення; і секретар з правами столоначальника, що виконував доручення начальника Штабу з цивільного управління і вів його особисте листування.

Список використаних джерел

1. Akkerman, von Major-General. Leib-Gvardii 2-Ia Artilleriiskaia Brigada. – Paris: Brigade Society, 1933.
2. Аккерман А. Ф. Украинизация 34-го армейского корпуса // 1917 год в судьбах России и мира. Февральская революция. От новых источников к новому осмыслению. – М., 1997. – С. 339–343.
3. «Военный орден святого великомученика и победоносца Георгия. Библиографический справочник». – М.: РГВИА, 2004.
4. Волоков С. В. Офицеры армейской кавалерии. – М., 2004.
5. Волков С. В. Офицеры российской гвардии. – М., 2002.
6. Залесский К. А. Кто был кто в Первой мировой войне. – М., 2003.
7. Колянчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. – Львів, 1995.
8. Кравчук М. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914–1993 рр. – Івано-Франківськ, 1997.
9. Семенов-Гян-Шанский К. П. Дмитрий Семенович Стеллецкий (1875–1947) // Хоругвь. – 2004. – Вив. 9.
10. Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). – Київ; – Філадельфія, 1995.
11. Список полковникам по старшинству. Составлен по 01.03.1914. – Санкт-Петербург, 1914
12. Список генералам по старшинству. Справлен по 10-е Июля 1916 г. – Петроград: Военная Типография Императрицы Екатерины Великой (въ здании главнаго штаба), 1916.
13. Список Генерального штаба. Исправлен на 01.06.1914. – Петроград, 1914.
14. Список Генерального штаба. Исправлен на 01.01.1916. – Петроград, 1916.
15. Список Генерального штаба. Исправлен на 03.01.1917. – Петроград, 1917.
16. Фон-Аккерман А. Ф. Лейб-гвардии 2-я Артиллерийская бригада. – Белград, 1931.
17. ЦДАВО України. – Ф. 1074. – Оп. 2. – Спр. 17.
18. Там само. – Ф. 1434. – Оп. 2. – Спр. 26.
19. Там само. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 1.
20. Там само. – Ф. 2469. – Оп. 1. – Спр. 7.
21. Там само. – Ф. 4547. – Оп. 1. – Спр. 1.
22. Там само. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 239.

Гай-Нижник П. П. Собственный Штаб гетмана П. Скоропадского: структура, штаты, задачи (1918 г.)

Раскрывается структура, штаты, принципы работы и задачи подразделений собственного Штаба гетмана П. Скоропадского (29 апреля – 14 декабря 1918 г.)

Ключевые слова: Скоропадский, Штаб гетмана, Аккерман, Стеллецкий, Дашкевич-Горбачкий, Особый отдел, Гетманат

Hai-Nyzhnyk, P. P. Own Staff of hetman P. Skoropadskyi: is a structure, states, tasks (in 1918)
A structure, states, lights up, principles of work and task of subsections of the personal Staff of hetman P. Skoropadskyi (on April, 29 – on December, 14 in 1918).

Key words: Skoropadskyi, Staff of hetman, Akkerman, Stellectyky, Dashkevych-Gorbatskyi, Special department, Hetmanat.